

УДК 347. 65 (470+571)

В.Д. Жук, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ВІДУМЕРЛОГО МАЙНА ЗА ЧИННИМ РОСІЙСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

У статті висвітлюється зміст (складові елементи) відумерлого майна в контексті нормативно-правових документів України та Російської Федерації. Автор акцентує увагу на порівнянні українського та російського законодавства, в першу чергу проводиться лінія між Цивільним кодексом України та Цивільним кодексом РФ, вказуються особливості обох нормативно-правових документів щодо вказаної категорії, а також аналізуються погляди українських та російських вчених.

Ключові слова: відумерле майно, спадщина, об'єкт цивільного права.

Постановка проблеми. Одним з дискусійних питань цивілістичної науки досі залишається такий об'єкт цивільного права, як відумерле майно, а саме спадщина, яка за свою особливість взяла розподіл своїх частин між державою або територіальними органами у разі відсутності спадкоємця або його небажання чи відмови прийняти цю спадщину.

Останнім часом проблема з використанням відумерлого майна загострилась. Деякі суб'єкти, і не рідкість коли це державні органи, незаконно використовують земельні ділянки чи іншу нерухомість, на яку не претендує спадкоємець чи його зовсім немає. Для вирішення цієї та інших проблем, слід дослідити складові елементи відумерлого майна з метою встановлення у подальшому особливостей його цивільно-правового режиму. Відмежування категорії відумерлого майна від спадщини як такої наочно проявляється при дослідженні правового регулювання змісту першого за допомогою порівняльно-правового методу, зокрема, відповідних норм України та Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний момент число вчених, які займаються розвитком питання щодо відумерлого майна в Україні, не таке й велике. Серед таких виступають Л. А. Музика, Є. О. Рябоконт, Н. С. Коров'яковська, С. Я. Фурса та Є. І. Фурса [1, с. 41]. Що стосується Російської Федерації, то ще у дореволюційні часи почалась діяльність щодо розкриття поняття даної категорії, але вона була не досить активною, але перші зародки вже з'явилися. Особливої уваги заслуговують монографії В. І. Курдиновського [2, с. 149] і В. О. Рязановського [3, с. 52], що внесли значний внесок у розвиток російського цивільного права. При цьому проблеми правового регулювання відносин з відумерлим майном не викликали великого інтересу у інших дореволюційних фахівців у галузі цивільного права. Так, у підручниках і монографіях дореволюційного періоду можна зустріти лише коротку згадку про відумерле майно.

В радянський період цивілісти також мало приділяли уваги питанням відумерлого майна, хоча в ЦК РРФСР 1922 року поняття «відумерле майно» існувало. Деякі відомості про правовий режим відумерлого майна можна отримати з робіт Н. В. Орлової [4, с. 118], М. В. Гордона [5, с. 74], П. С. Никитюка [6, с. 98].

Стаття 1151 ЦК РФ поклала край цій ситуації. Держава, звичайно, продовжує залишатися учасником відносин з спадкування, проте її роль більш не є перебільшеною. Вона не може розглядатися як набувач спадщини: закон передбачає, що за певних умов до неї надходить деяка спадщина [7, с. 1].

Відтепер «держава» в Росії грає в сфері спадкування таку ж роль, як і в інших цивілізованих країнах: вона більше не набувач спадщини, вона просто отримує відумерле майно [7, с. 1].

Вищезазначена стаття є єдиною статтею у всьому розділі V ЦК РФ «Спадкове право», яка прямо наділяє державу правом отримувати майно померлих осіб. При цьому слід мати

на увазі, що ЦК різко розширив коло спадкоємців за законом. Така зміна істотно обмежила число випадків, коли майно може стати відумерлим [7, с. 1].

Після вступу в силу третьої частини ЦК РФ дисертаційні дослідження, що зачіпають питання правового режиму відумерлого майна, проводилися А. М. Байдігітовою [8, с. 10], В. В. Кірюхіним [9, с. 24], А. Н. Кулаковою [10, с. 18], Л. І. Поповою [11, с. 34], Н. В. Щербиною [12, с. 22].

Мета статті полягає в теоретико-прикладному розгляді сутності та змісту цивільно-правового регулювання відносин з відумерлою майном в цивільному праві України та Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 1277 ЦК України відумерлим майном (спадщиною) є майно, яке залишилося після померлої особи та на яке ніхто не заявляє або не може заявити домагань ні за заповітом, ні за правом спадкування за законом [13, с. 1]. Так само відумерлим стає майно внаслідок відсторонення спадкоємців права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття.

У ст. 1151 ЦК РФ вказується, що «наследственное имущество признается выморочным, если нет наследников ни по завещанию, ни по закону, либо никто из наследников не имеет права наследовать, либо все наследники отстранены от наследования, либо все наследники отказались от наследства и при этом никто из них не указал, что отказывается в пользу другого наследника» [14, с. 1].

Встановлений перелік випадків, коли майно померлого визнається відумерлим, є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню.

Перший випадок: «якщо відсутні спадкоємці як за законом, так і за заповітом». Питання про те, які особи визнаються спадкоємцями за законом, вирішено у ст. 1142-1150 ЦК РФ. У свою чергу спадкоємцям за заповітом присвячені ст. 1119-1121 ЦК РФ.

Громадяни «відсутні» в сенсі ст. 1151 ЦК РФ, якщо на момент відкриття спадщини в живих немає осіб, які належать до кола призначених заповітом спадкоємців, а також осіб, які належать до будь-якої черги спадкоємців за законом, а також якщо немає дитини, зачатої за життя спадкодавця або яка народилася після його смерті (або якщо така дитина хоча і була зачата за життя, але не народилася, або не народилася живою). Юридична особа визначається «відсутньою», якщо вона не існує на день відкриття спадщини. «Відсутність» суб'єктів РФ визначається на основі Конституції (ч. 1 ст. 65), а муніципальних утворень – на основі законодавства суб'єкта РФ, на території якого вони знаходяться [7, с. 1].

Другий випадок, якщо «ніхто із спадкоємців не має права успадковувати або всі спадкоємці усунені від спадкування», не потребує коментарів, оскільки закон робить пряму відсилку до ст. 1117 ЦК РФ, що носить назву «Негідні спадкоємці».

В свою чергу, ст. 1117 ЦК РФ передбачає три підстави для відсторонення від спадкування.

Дані підстави для відсторонення від спадкування поширюються і на тих спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, наприклад на утриманців спадкодавця, які вчиняли протиправні дії проти нього або інших спадкоємців.

Протиправні дії і ті обставини, які слугують підставою для визнання спадкоємця негідним, повинні бути обов'язково підтверджені:

- 1) вчинення кримінальних діянь – вироком суду;
- 2) позбавлення батьківських прав – рішенням суду;
- 3) злісне ухилення від виконання обов'язків по утриманню спадкодавця – рішенням суду.

Законодавством передбачено, що ті громадяни, які були визнані негідними спадкоємцями або не мають права успадковувати, у разі безпідставного отримання майна зі складу спадщини, зобов'язані повернути це майно.

Третя ситуація – «ніхто із спадкоємців не прийняв спадщину». Закон має тут на увазі прийняття спадщини за допомогою подання заяви спадкоємцем і притому в строк, встановлений п. 1 ст. 1154 ЦК РФ.

Якщо ніхто із спадкоємців не подав заяви відповідної до встановлених у зазначених нормах правилам, то настає відумерлість. Однак відумерлість все ж таки не настає навіть у випадках неподання заяви, якщо хто-небудь із спадкоємців вчинив дії, що свідчать про прийняття спадщини. Перелік таких дій передбачений в п. 2 ст. 1153 ЦК РФ. Таким чином, відумерлість не виникає в тих випадках, коли хоч би ніхто із спадкоємців не подав заяву про прийняття спадщини, але відносно кого-небудь з них існує презумпція прийняття ним спадщини.

Порядок успадкування та обліку відумерлого майна, а також порядок передачі його у власність суб'єктів Російської Федерації або у власність муніципальних утворень визначається ЦК РФ. Суб'єктом права спадкування відумерлого майна є виключно Російська Федерація. Це означає неможливість спадкування відумерлого майна громадянами, юридичними особами та муніципальними утвореннями, які не є спадкоємцями за законом або заповітом. Тут ми бачимо різницю між українським законодавством, де у ч. 3 ст. 1277 ЦК України вказано, що спадщина, визнана відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини. У ч. 2 ст. 1151 ЦК РФ вказана певна класифікація осіб, що можуть стати власниками того чи іншого майна. По-перше, тут говориться про міські чи сільські поселення, муніципальні райони або міські округи. У порядку спадкування за законом у їх власність переходить наступне відумерле майно, що перебуває на відповідній території: житлове приміщення; земельна ділянка, а також розташовані на ній будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна; частка у праві спільної часткової власності на зазначені в абзацах другому і третьому цього пункту об'єкти нерухомого майна. Якщо зазначені об'єкти розташовані в суб'єкті Російської Федерації – місті федерального значення Москві або Санкт-Петербурзі, вони переходять у власність такого суб'єкта Російської Федерації. Тут ми бачимо наочний прояв принципу федералізації країни, на якому і тримається Російська Федерація. Інше відумерле майно переходить у порядку спадкування за законом у власність Російської Федерації.

Однією з основних особливостей положення Російської Федерації в галузі успадкування відумерлого майна є особливе становище держави як спадкоємця. Перша особливість положення Російської Федерації щодо успадкування обумовлена тим, що вона тут виступає в подвійній ролі. З одного боку, Конституція покладає на неї роль гаранта спадкових прав. У Постанові Конституційного Суду РФ № 1-П сказано, що Конституція забезпечує «гарантированный государством переход имущества, принадлежавшего умершему, к другим лицам. Это – конституционная обязанность Российской Федерации» [15, с. 1].

Наступна особливість Російської Федерації як спадкоємця за законом відумерлого майна полягає в тому, що вона наділена статусом, який в деяких відносинах відрізняється від положення інших спадкоємців за законом. Перш за все, Російська Федерація, яка виступає в ролі спадкоємця відумерлого майна, не повинна приймати спадщину: «Для приобретения выморочного имущества принятие наследства не требуется» (п. 1 ст. 1152 ЦК РФ).

Ще одна істотна відмінність у положенні Російської Федерації як спадкоємця за законом відумерлого майна стосується відмови від спадщини. ЦК РФ встановлює, що «наследник вправе отказаться от наследства в пользу других лиц или без указания лиц, в пользу которых он отказывается, от наследственного имущества» (п. 1 ст. 1157). Коли Російська Федерація стає спадкоємцем за законом відумерлого майна, ЦК РФ її такого права позбавляє: «При наследовании выморочного имущества отказ от наследства не допускается» (п. 1 ст. 1157).

Висновки. У роботі розглянуті основні положення щодо відумерлого майна у рамках ЦК РФ, і як результат, виявлено як схожості, так і розбіжності між українським та російським законодавством. В першу чергу, це пов'язано з тим, що Росія є федеративною державою, а Україна – унітарною. Автор має на увазі визначення спеціальних суб'єктів – Москва та Санкт-Петербург. У Цивільному кодексі України не вказано, що у разі знаходження відумерлого майна на території Київської області, це майно переходить до власності м. Києва. Воно переходить або до певної територіальної громади, або у власність держави в цілому. Також ані в ЦК України, ані в ЦК Російської Федерації відсутні норми, які б забезпечували

запобігання зловживанням при передачі відумерлого майна (спадщини), форми відповідальності за порушення закону. Це дозволяє нам пропонувати ідею створення таких норм.

Підводячи підсумок необхідно вказати, що нестача спеціального законодавства суттєво відображається на розподілі відумерлого майна (спадщини) між суб'єктами, що підштовхує правознавців кожний день шукати нову та аналізувати стару інформацію для створення необхідних норм.

Список літератури

1. Рябоконт Є. О. Перехід виморочного майна до держави як випадок універсального правонаступництва / Є. О. Рябоконт // Правознавство. – 2001. – № 105. – С. 41-44.
2. Курдиновский В. И. Выморочные имущества / В. И. Курдиновский // Журн. М-ва юстиции. – 1902. – № 5. – С. 149-186.
3. Рязановский В. А. Выморочное право / В. А. Рязановский. – Н. Новгород, 1914. – 52 с.
4. Орлова Н. В. Правовая природа выморочного имущества / Н. В. Орлова // Вопр. сов. гражданского права : сб. ст. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 117-135.
5. Гордон В. М. Правоведение / В. М. Гордон // Б-ка ЮФ СпбГУ. – 1963. – № 1. – С. 158.
6. Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс (проблемы теории и практики) / П. С. Никитюк. – Кишинев, 1973. – С. 227.
7. Кухарев О. Є. Спадкове право України : навч.-практ. посіб. / О. Є. Кухарев. – К. : Правова єдність : Алерта, 2013. – 328 с.
8. Байдигитова А. М. Очередность наследования по закону в Российской Федерации и зарубежных странах : дис. ... канд. юрид. наук. / А. М. Байдигитова. – Уфа, 2004. – 210 с.
9. Кирюхин В. В. Наследственные правоотношения и роль правоохранительных органов Российской Федерации в их реализации : дис. ... канд. юрид. наук. / В. В. Кирюхин. – СПб., 2004. – 226 с.
10. Кулакова А. Н. Наследственное преемство по закону в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. / А. Н. Кулакова. – М., 2005. – С. 242.
11. Попова Л. В. Наследование как основание приобретения права собственности : дис. ... канд. юрид. наук. / Л. В. Попова. – Краснодар, 2005. – С. 200.
12. Щербина Н. В. Субъекты наследственного правопреемства по российскому законодательству : дис. ... канд. юрид. наук. / Н. В. Щербина. – М., 2004. – С. 212.
13. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі змін. та доп.; станом на 04.03.2015 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть третья [Електронний ресурс] : Федеральный закон РФ от 26.11.2001 г. № 146-ФЗ с изм. и доп.; по сост. на 01.06.2014 г. – Режим доступу: <http://base.garant.ru>
15. Постановление Конституционного Суда РФ от 16 января 1996 № 1-П «По делу о проверке конституционности частей первой и второй статьи 560 Гражданского кодекса РСФСР в связи с жалобой гражданина А.Б. Наумова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliofond.ru>

Стаття надійшла 31.03.2015 р.

В.Д. Жук, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОСОБЕННОСТИ НАСЛЕДОВАНИЯ ВЫМОРОЧНОГО ИМУЩЕСТВА ПО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ РОССИЙСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ

Резюме

В статье освещается содержание выморочного имущества (наследства) в контексте нормативно-правовых документов Украины и Российской Федерации. Автор акцентирует внимание на сравнении украинского и российского законодательства, в первую очередь проводится линия между Гражданским кодексом Украины и Гражданским кодексом РФ, указываются особенности обоих нормативно-правовых документов по указанной категории, а также анализируются взгляды украинских и российских ученых.

Ключевые слова: выморочное имущество, наследство, объект гражданского права.

V.D. Zhuk, Postgraduate
Odessa I. I. Mechnikov National University
Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PECULIARITIES OF INHERITANCE ESCHEAT UNDER CURRENT RUSSIAN LAW

Summary

The article highlights the content of the escheat (inheritance) in the context of legal documents of Ukraine and the Russian Federation. The author focuses on the comparison of the Ukrainian and Russian legislation. First and foremost the line between the Ukrainian Civil Code of and the Russian Civil Code is drawn, the features of both legal documents for this category are specified, as well as the views of the Ukrainian and Russian scientists are analyzed.

Key words: escheat, inheritance, object of civil rights.